

Юрій Бобров,
суддя Івано-Франківського
окружного адміністративного суду,
помічник начальника Головного управління
підготовки Збройних Сил України з
правової роботи,
полковник юстиції

УДК 342.951:351.87

Зарубіжний досвід побудови і діяльності військових судів: можливості та перспективи його впровадження в Україні

Воєнний конфлікт на Сході України, який триває уже понад чотири роки, та незаконна окупація частини території нашої держави, виявили необхідність додаткового підвищення рівня організації Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань, посилення військової дисципліни і, водночас, гарантій соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Одним із важливих чинників реалізації цих завдань повинна бути ефективна діяльність військових органів правопорядку, а також військових судів у складі судової влади України.

Разом з тим, у 2010 році за рішенням тодішнього керівництва держави без достатнього обґрунтування систему військових судів було ліквідовано. Реально оцінюючи ситуацію, що склалася у зв'язку з цим у сфері правосуддя в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, необхідним є відновлення діяльності військових судів у ході

триваючої в Україні судової реформи.

Необхідність функціонування військових судів в Україні зумовлена специфікою військової структури держави, інститутів Збройних сил та інших військових формувань, яку визначають організація відносин військової служби та характер суб'єкта правовідносин – військовослужбовця. Дана специфіка повинна враховуватися при реалізації організаційних основ судоустрою – принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності, визначених частиною першою статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закону) [1], а також при визначенні статусу і місця військових судів в системі судової влади України, статусу суддів військових судів.

Принцип територіальності у військовому правосудді повинен реалізуватися через утворення військових судів гарнізонів як місцевих судів загальної юрисдикції (судів першої інстанції) з урахуванням дислокації

військ і будови Збройних Сил України та інших військових формувань, а також їх органів управління. Попередня практика діяльності військових судів в Україні свідчить про до речність функціонування військових судів гарнізонів саме з урахуванням зазначених обставин.

Принцип спеціалізації слід реалізувати через визначення юрисдикції військових судів у рамках юрисдикції загальних судів, передбаченої частиною другою статті 22 Закону [2]. При цьому, до підсудності військових судів слід віднести справи зазначеної юрисдикції, з урахуванням суб'єкта військової служби – військовослужбовця (військовозобов'язаного та резервіста під час проходження ними військових зборів), а також службовця Збройних Сил України при виконанні ним своїх службових обов'язків на території військової частини (установи). Також доцільно розглянути питання щодо віднесення до юрисдикції військових судів кримінальних проваджень про злочини, вчинені учасниками незаконних військових формувань (комбатантів) на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Принцип інстанційності необхідно реалізувати в порядку, установленому для загальних судів, з урахуванням специфіки окремих категорій справ військової юрисдикції.

Запровадження військових судів у судову систему повинно здійснюватися у повній відповідності з Конституцією України і чинними законами України.

При цьому, вирішуючи питання відновлення діяльності військових судів в Україні і створення в системі судової влади нашої держави саме такої їх національної моделі, яка б повністю відповіла потребам сьогодення та ефективно виконувала завдання судочинства в Збройних Силах та інших військових формуваннях з урахуванням бойових дій на сході України, слід звернутися до

досвіду зарубіжних країн, де діють військові суди.

Вивченню зарубіжного досвіду побудови і діяльності військових судів присвячені наукові праці О. С. Ткачука, Л. І. Фесенка, В. І. Шишкіна, Р. В. Куйбіди, В. В. Топчія, С. В. Оверчука, М. М. Сенька та інших дослідників.

Вказаними науковцями досліджені моделі військових судів як окремих Європейських держав, так і систематизовано ці моделі зарубіжних держав за їх типами, в залежності від того, чи функціонують військові суди на постійній основі в мирний час, чи лише у військовий, або для здійснення судочинства стосовно військовослужбовців, котрі виконують завдання поза межами держави (на військових базах, кораблях), яким чином комплектуються (військовими або цивільними судьями) тощо.

Разом з тим, питанню впровадження досвіду зарубіжних держав світу, перш за все з розвиненими демократіями, при вирішенні питання відновлення діяльності військових судів в Україні та побудові такої національної моделі, яка б відповідала викликам сьогодення та урахувала бойову діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань в ході операції Об'єднаних Сил на сході нашої держави, дослідниками належної уваги не приділено, що зумовило необхідність даного дослідження.

Тому, метою наукової публікації є вирішення питання про доцільність запозичення досвіду побудови і діяльності військових судів зарубіжних держав та можливості і перспективи його впровадження в Україні.

Отже, згідно додатку до звіту 55-ї зустрічі Керівного Комітету з прав людини Ради Європи – Меморандуму Ради Європи про судочинство у військових судах (Страсбург, 17-20 червня 2003 року) можна виділити три типи держав, у яких діють військові суди [3, 4].

Перший тип – держави, у яких військові суди діють на постійній

основі (як в мирний так і військовий час, як на території країни, так і на військових базах поза межами держави). У таких державах військові суди діють як самостійні органи судової влади в мирний та військовий час для розгляду кримінальних, адміністративних і дисциплінарних справ військовослужбовців. До таких держав відносяться: Великобританія, Іспанія, Швейцарія, Італія, Канада, Китай, США, країни Латинської Америки, практично усі країни колишнього СРСР, Ірландія, Туреччина, Словаччина. До цієї групи слід віднести також і Республіку Польща.

До другого типу відносяться держави зі «змішаною» юрисдикцією військових судів – військові суди функціонують при загальних цивільних судах.

Характерним для цього типу є те, що при загальних судах на постійній основі діють спеціалізовані військові структури: палати, відділи, ради, офіси. Названі структури як правило формуються з офіцерів-юристів або мають змішаний склад – включають як військових так і цивільних суддів.

До цієї групи відносяться: Франція, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Угорщина, Болгарія, Бельгія, Хорватія.

До третього типу належать держави, у котрих військові суди діють лише на території військових баз за межами держав або у військовий час. У мирний час військові суди на території держав не діють, кримінальні справи стосовно військовослужбовців розглядають цивільні суди загальної юрисдикції.

При цьому, особливістю цього типу є те, що в таких країнах незважаючи на відсутність військових судів в мирний час, продовжує діяти окреме військово-кримінальне законодавство. В таких країнах функціонують військові дисциплінарні суди, а при розгляді кримінальних справ стосовно військовослужбовців до складу суду можуть включатися військові судді. Тому не можна стверджувати, що в правових системах цих

держав повністю відсутнє військове правосуддя.

До третього типу держав належать: Австрія, ФРН, Чеська Республіка, Данія, Грузія.

Серед держав першого типу слід виділити організаційну структуру, місце в системі судової влади, законодавче забезпечення та порядок діяльності військових судів у Польській Республіці.

Найбільш ґрунтовно модель військових судів Республіки Польща досліджена науковцями Сеньком М. М. у статті «Організація військового судочинства в Республіці Польща» [5, с. 45-48] та Топчієм В. М. у статті «Моделі систем військових судів у країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз» [6, с. 170-174].

У Польщі склад військових судів, їх статус, функції та повноваження регулюються Конституцією Республіки Польща, законом від 21 серпня 1997 року «Право про устрій військових судів» (*Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. – «Prawo o ustroju sąduw wojskowych»*) та законом від 27 липня 2001 року «Право про устрій загальних судів» [7].

Військові суди здійснюють правосуддя в кримінальних справах у Збройних силах Республіки Польща. У випадках, передбачених законом, військові суди виконують правосуддя в кримінальних справах по відношенню до осіб, що не належать до Збройних сил Республіки Польща, а також щодо інших справ, що передані до них окремими законодавчими актами.

Військовими судами є військові окружні суди і військові суди гарнізонів. Військові суди гарнізонів, яких налічується 10, належать до судів першої інстанції, а військові окружні суди, їх 2 – розташовані у Варшаві та Познані, діють як апеляційні по відношенню до вироків гарнізонних судів. В окремих категоріях справ військові окружні суди розглядають справи як суди першої інстанції.

Військові гарнізонні та окружні суди очолюють голова суду та його

заступник. Голів військових гарнізонних та окружних судів, їх заступників призначає та звільняє з-поміж суддів цих судів Міністр юстиції Республіки Польща за згодою керівника оборонного відомства держави. Голова військового окружного суду керує роботою цього суду і є безпосереднім начальником для суддів та інших працівників цього суду, а також для голів військових гарнізонних судів, що знаходяться на території відповідного окружного суду [5, с. 45–48].

Згідно з § 1 ст. 1 Закону РП «Право про устрій військових судів» військові суди здійснюють судочинство в Збройних силах Республіки Польща в кримінальних справах, а також в інших справах, якщо вони передані до їх компетенції чинним законодавством. Що стосується кримінального судочинства, підсудність військових судів передбачена кримінально-процесуальним кодексом Польщі.

Отже, основною ланкою військового судочинства, що розглядає справи в першій інстанції, є військовий гарнізонний суд. Військовий гарнізонний суд розглядає в першій інстанції усі справи, крім тих, які підсудні, згідно чинного законодавства, іншим судам. Такими справами є, наприклад, справи, підсудні в першій інстанції військовим окружним судам [5, с. 45–48].

Військова палата Верховного суду Польщі є апеляційною інстанцією щодо справ, які розглядалися окружними судами як судами першої інстанції, а також касаційною інстанцією щодо усіх справ, які розглядали військові суди. Крім того, до юрисдикції військової палати належать розгляд справ про дисциплінарні правопорушення військових суддів, військових прокурорів, юрисконсультів, які є військовослужбовцями або цивільними службовцями Збройних сил Республіки.

Діяльність військових судів контролюється цивільною владою держави. Так, міністр Національного

захисту за згодою міністра юстиції після погодження з Державною радою судочинства, шляхом прийняття розпорядження, створює і ліквідує військові суди, а також визначає їх місцезнаходження і інші характеристики, маючи на меті раціонально організувати здійснення військового судочинства шляхом встановлення кількості судів, їх штату, розташування відповідно до місця дислокації військових формувань Збройних сил. При цьому, реалізується принцип доступу до правосуддя, скорочення тривалості судового розгляду справ, їх розгляд протягом розумного строку, гарантування реалізації права на позов (судовий захист). При прийнятті рішень щодо утворення та місця розташування військових судів також беруться до уваги потреби Збройних сил в разі оголошення мобілізації і під час війни (воєнного стану).

Перегляд рішень військових судів здійснюється Верховним судом, а організаційний і адміністративний нагляд належить до повноважень Міністерства юстиції, у складі якого діє Департамент військових судів.

Судьями військових судів Республіки Польща можуть бути лише кадрові військовослужбовці, які проходять дійсну військову службу. Діяльність військових судів фінансується з відособлених бюджетних коштів оборонного відомства.

Таким чином, трьохланкова структура моделі військових судів Польської Республіки, законодавче забезпечення та принципи їх діяльності, юрисдикція стосовно справ, які ними розглядаються тощо, аналогічні тим, що діяли до ліквідації військових судів в Україні у вересні 2010 року.

Тому, на переконання автора, у разі прийняття законодавцем змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо відновлення діяльності військових судів та прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо військових судів», проект якого 22 травня

2018 року внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України Віталієм Купрієм, доцільно використати досвід Польської Республіки при формуванні системи військових судів в Україні [8].

Дослідженню питання відновлення діяльності військових судів в Україні присвячена стаття С. В. Оверчука «Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні» [9].

Автор статті досить аргументовано обґрунтовує необхідність відновлення діяльності такої важливої складової військової юстиції як військові суди. Разом з тим, на нашу думку, місце військових судів в системі судової влади України – як спеціалізованих, ним визначено помилково, з огляду на наступне.

Зокрема, у статті зазначено, що специфіка судових справ обумовлює критерії спеціалізації судів: суб'єктивний і галузевий. В основу першого покладений правий статус суб'єкта судочинства (неповнолітній, військовослужбовець, суб'єкт владних повноважень, суб'єкт господарювання, посадова особа і т.д.), другий – визначається предметом, характером правовідносин (публічно-правові спори, трудові правовідносини, патентні суперечки і т. д.). Спеціалізація судів передбачає, передусім, встановлення кола справ, які вони повинні розглядати. З цією метою законодавець виділяє за допомогою правил спеціальної та персональної підсудності категорію справ і, керуючись критеріями спеціалізації, створює особливий суд або проводить спеціалізацію у наявній судовій установі. Конструювання додаткових критеріїв спеціалізації видається недоцільним [10].

Далі С. В. Оверчук робить висновки про те, що військові суди доцільно визнати спеціалізованими та створити автономну підсистему військових судів, врахувавши їх специфіку при реалізації засад територіальності, ієрархічності та інстанційності [11].

Разом з тим, як зазначалось вище принцип спеціалізації слід реалізувати через визначення юрисдикції військових судів у рамках юрисдикції загальних судів, передбаченої частиною другою статті 22 Закону [1]. При цьому, до підсудності військових судів слід віднести справи зазначеної юрисдикції, з урахуванням суб'єкта військової служби – військовослужбовця, а також службовця Збройних Сил України при виконанні ним своїх службових обов'язків на території військової частини (установи), учасника незаконного військового формування (комбатанта).

Отже, до компетенції військових судів слід віднести справи: про кримінальні правопорушення, передбачені Розділом XIX Кримінального кодексу України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини); про усі кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями (військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними військових зборів) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до Закону військових формувань, у тому числі про кримінальні правопорушення вказаних осіб, вчинені в групі з цивільними особами, якщо хоча б одне вчинене кримінальне правопорушення передбачене Розділом XIX Кримінального кодексу України; про кримінальні правопорушення, вчинені службовцями Збройних Сил України, інших утворених відповідно до Закону військових формувань під час виконання ними своїх службових обов'язків; про кримінальні правопорушення, вчинені учасниками незаконних військових формувань (комбатантів) на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим; справи про адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, інших утворених відповідно до Закону військових формувань, а також службовцями цих формувань під час виконання ними своїх службових обов'язків; адміністративні справи у порядку, вста-

новленому Кодексом адміністративного судочинства України щодо прийняття, проходження та звільнення з військової служби.

Тобто, враховуючи галузевий критерій запропонованої юрисдикції щодо розгляду справ військовими судами, підстав відносити їх до спеціалізованих немає.

Таким чином, у разі прийняття Верховною Радою України запропонованих змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та відновлення діяльності військових судів у нашій державі доцільно використати досвід Польської Республіки при формуванні системи військових судів. При цьому, слід врахувати необхідність утворення трьох ланкової структури моделі військових судів,

законодавче забезпечення та принципи їх діяльності, юрисдикція стосовно справ, які ними розглядаються, аналогічно військовим судам Польської Республіки. Місце військових судів в системі судової влади України – це суди загальної юрисдикції, з урахуванням суб'єкта військової служби – військовослужбовця (військовозобов'язаного та резервіста під час проходження ними військових зборів), службовця Збройних Сил України при виконанні ним своїх службових обов'язків на території військової частини (установи), а також учасника незаконних військових формувань (комбатанта) на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Список використаних джерел

1. *Про судоустрій і статус суддів*: Закон України від 2 червня 2016 року №1402-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Там само.
3. *Судопроизводство в военных судах*: Меморандум Совета Европы CDDH, Постоянный комитет по правам человека (CDDH). Страсбург, 16 июня 2003 г. (2003)015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voensud.ru/about/sudoproizvodstvo.php>.
4. *Военные суды в современном мире (схема на основе Меморандума Совета Европы о судопроизводстве в военных судах – приложение к отчету 55-й встречи Руководящего Комитета по правам человека Совета Европы. Страсбург, 17-20 июня 2003 г.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www://voenprav.ru/docs/20-2029.doc.
5. *Сенько М. М.* Організація військового судочинства в Республіці Польща / М. М. Сенько // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 2 (102). – С. 45–48.
6. *Топчій В. В.* Моделі систем військових судів у країнах Європейського союзу: порівняльно-правовий аналіз: [Міжнародне право та право Європейського союзу] / В. В. Топчій // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – № 2/2016. – С. 170–174.
7. *Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. – Prawo o ustroju sądyw wojskowych.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/>.
8. *Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо військових судів».* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. *Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11):* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15osvyvu.pdf>.
10. Там само.
11. Там само.

Бобров Ю. О. Зарубіжний досвід побудови і діяльності військових судів: можливості та перспективи його впровадження в Україні

Воєнний конфлікт на сході України та незаконна окупація агресором частини території нашої держави виявили необхідність відновлення діяльності військових судів у складі судової влади України. У статті розглянуто моделі військових судів зарубіжних країн, зокрема окремих країн Європейського Союзу, та можливості і перспективи впровадження досвіду побудови і діяльності військових судів цих країн в Україні.

Ключові слова: військові суди, моделі військових судів, юрисдикція військових судів, судочинство в Збройних Силах, права військовослужбовців, військовий конфлікт.

Бобров Ю. А. Зарубежный опыт создания и деятельности военных судов: возможности и перспективы внедрения его в Украине

Военный конфликт на востоке Украины и незаконная оккупация агрессором части территории нашего государства проявили необходимость воссоздания деятельности военных судов в составе судебной власти Украины. В статье рассмотрены модели военных судов зарубежных государств, в частности отдельных стран Европейского Союза, возможности и перспективы внедрения опыта создания и деятельности военных судов этих стран в Украине.

Ключевые слова: военные суды, модели военных судов, юрисдикция военных судов, судопроизводство в Вооруженных Силах, права военнослужащих, военный конфликт.

Bobrov Y. International experience of military courts establishment and operation: opportunities and possibilities of its implementation in Ukraine

Armed conflict on the East part of Ukraine and unlawful occupation of the part of our state showed the necessity to reestablish military courts in the judicial system in Ukraine. In this academic paper models of military courts from other countries, particularly European Union countries are described, as well as opportunities and possibilities of implementation these countries experience in establishment and operation military courts in Ukraine.

Key words: military courts, military courts models, military courts jurisdiction, justice in the Armed Forces, personnel rights, armed conflict. .

